

Constitution of the United States: “We, the People of the United States, in Order to form a more perfect Union, [...] and secure the Blessings of Liberty to ourselves and our Posterity, do ordain and establish this Constitution [...]” The word “posterity” is the only reference to future generations in the American constitution. Here I would like to lighten a difference: while in the Swiss Preamble it is the responsibility (or we can say duty) of present generations towards those coming that is stressed, in the American constitution the most important thing to be assured to future generations is the freedom. The Supreme Court many times puts this value before interests of children. Referring back again to poetry of Attila József, “This is not how I imagined order”,²⁴ this is not how we—or the founding fathers—imagined freedom. Having thoroughly read the book of David L. Tubbs my concern is that with the decisions of the American Supreme Court it is not only the “Blessings” of Liberty that are promoted, but also the curses of it.

At the end I would like to emphasize that nowadays the role of the American Supreme Court in taking account interests of children is even more urging, since the new technical challenges (Internet, easily accessible child pornography, bioethic issues just as artificial procreation) make children more and more vulnerable. Moreover, I recall that in a Country where—unlike 193 countries of the world—the United Nations Convention on the Rights of the Child is still not ratified,²⁵ all levels and all means have to be grabbed to protect those, who actually might not be entirely under the world’s largest federal republic’s protecting wings, but to whom a special kingdom belong...²⁶

ÁGNES NÉMETH

ÚJ IRÁNYOK A JOGELMÉLETBEN

SONJA BUCKEL–RALPH CHRISTENSEN–ANDREAS FISCHER–LESCANO (Hrsg.)

Neue Theorien des Rechts

Stuttgart, Lucius & Lucius Verlag, 2009, XIX. + 477. ISBN 978 3 8282 0451 5

A jogtudomány tárgya a jog. Ám ugyanolyan tárgyról van-e szó a jog esetében, mint bármely más tudományterület vizsgálati tárgyánál? A matematika a számok világával, a történelem az elmúlt korok objektív történéseivel, a fizika a természet törvényeivel,

²⁴ Taken from A Breath of Air! – poem of Attila József, translation by John Bánki. In *Winter night. Selected poems of Attila József*. Corvina, 1997, 97.

²⁵ It is also known as „The Convention of New York”.

²⁶ Matthew, 19:14 Jesus said, “Let the little children come to me, and do not hinder them, for the kingdom of heaven belongs to such as these.”

az irodalomelmélet a leírtak elemzésével foglalkozik. A számok világa nem azért létezik, mert a matematika felismeri, ahogy a csillagokat sem a csillagász teremti és a fizika törvényeit sem a fizikus – ezek *önmagukban és eleve* adottak. A valódi tudomány feladata, hogy életünk egy szegmensét – létezzék ez akár a természeti, akár a szellemi világban – feltárja, ám a tárgy maga e felismeréstől függetlenül is létezik. Nem azért igaz a Pitagorasz-tétel, mert Pitagorasz valamikor leírta azt – Pitagorasz csak azt írta le, ami eleve létezett.¹ A Föld sem azért forog a Nap körül, mert ez a világtörténelem egy adott időpontjában egy adott szájból kimondatott. A legtöbb tudomány tárgya tehát: 1) önmagában (*in se*) és önmaga által (*per se*) létezik, ekként 2) az őt vizsgáló tudomány nem alakítja, csak felismeri az eleve adottat, amely 3) a saját, belső szabályszerűségei szerint konstans. Ám ilyen tárgy-e a jog is? Létezik-e a jog önmagában véve? Van-e a jognak bármiféle belső szabályszerűsége, amelyet csak felismerni, de nem alakítani képes az őt vizsgáló tudós? Van-e jog *in se* és *per se*? Mi is hát a jog?² Honnan tudjuk, látjuk, érzékeljük? Vannak jogszabályaink, amelyek papír alapú könyvekből, de most már elektronikus formában is olvashatók. Vannak ítéleteink, amelyek meghallgathatóak, újraolvashatóak. Vannak végrehajtási aktusaink, amelyek elszenvedhetőek vagy kikövetelhetőek. Van a rendőr, aki ránk emelheti gumibotját, és van a BKV-ellenőr, aki felhúzhatja karjára a karszalagot – és majdan elválhat, hogy kinek is volt jogilag igaza. Ám hol a jog? A jog dönt vagy a mögöttes emberi akarat? A kimondott szó, a felemelt gumibot, a felhúzott karszalag? Van-e a jognak akarata, lényege, amelyet nekünk csak fel kell ismernünk? Vannak-e olyan szabályok a jogban, amelyek nem a mi felismerésünk által, hanem attól függetlenül is léteznének? Amikor a jogállam-fetisiszták úgy hiszik – és úgy tanítják –, hogy a jogállamiság lényege taxatívén meghatározható, így egy cselekedet jogállamisága nem az értékelő alany értékelésétől, hanem a cselekedet belső adottságaiból fakad, nos, nem mondanak kevesebbet, mint hogy a jogtudós és, tegyük fel, a fizikus munkája kevésbé különbözik egymástól. Mindkettő eszerint egy eleve adott természeti jelenséggel – a fizikus ekként a fizikai világgal, a jogász pedig a jogival – foglalkoznék, és felismeréseik nem teremtik, csak érzékelhetővé teszik mindazt, ami eleve és önmaga által létezik és létezett mindig is. Így bármely törvény, amelyet Alkotmánybíróságunk alkotmányellenesnek ítél, *in se*, tehát már meghozatala pillanatában alkotmányellenes, mert belsejéből adottan az. Egy cselekedet sem azért jogellenes, mert a bíró utóbb annak nyilvánítja ítéletében, hanem a bíró csak azt mondja ki, hogy a Föld forog a Nap körül, és hogy X tényleg jogellenesen okozott kárt Y-nak. De akkor miért van mégis vita mindig egy tett jogi megítéléséről? Miért láthatja ugyanazt a jogszabályt egyazon jogi műveltséggel bíró testület fele-fele arányban alkotmányosnak és alkotmányellenesnek is? És miért gondoljuk, hogy a jogban ilyenkor a többség dönt? Miért nem az, akinek tényleg igaza van? Aki tényleg felismerte a vizsgálandó anyag belső lényegét, *in se* jogszerűségét vagy -szerűtlenségét?

¹ Az összes tudomány tehát olyan igazságokra jön rá, amelyek a felismerésük nélkül is igazak és állandóak. Ezzel szemben a jogtudomány tárgya állandóan változik – a mi állításunk szerint *in se* nem is létezik –, így a jogtudomány képtelen lenne felfogni, tudományosan magyarázni azt, ami egyszer ez, másszor meg az. Minderről lásd JULIUS HERMANN VON KIRCHMANN: *Die Wertlosigkeit der Jurisprudenz als Wissenschaft*. Berlin–Freiburg: Rudolf Haufe Verlag, 1990, 11–13.

² Erről való gondolkodásként lásd TECHET PÉTER: Jogfilozófia a jagon túl. *Kortárs*, 2008/12, 114–115.

Azzal, hogy a jogi választ végül is a hierarchiában magasabban elhelyezkedő fórum utolsó szavához vagy egy testület többségi döntéséhez kötjük, közvetve elismerjük, hogy egy tett, egy törvény *in se* sem nem jogellenes, sem nem jogszerű, hanem csak az őt értékelő utolsó akarat teszi, nyilvánítja immár megkérdőjelezhetetlenül ilyenné vagy olyanná. A jog az, amit utolsóként mond ki jogként az a testület, amely arra kapott felhatalmazást, hogy a jogot utolsóként mondja ki. (Érvényessége ekként *internus* és *tautologikus*.) A testület döntését pedig sok minden meghatározhatja – de legkevésbé sem a konkrét vizsgált anyag önszerűsége. (Érvényesülése ekként *externus* és *faktuális*.) Mert olyan, mint jog, nincs. Nem *van*. Elvégre is a jog egy Sollen-kategória: nem más, mint a tényekhez rendelt jelentés. *Rendelt*: azaz egy emberi akarat által meghatározott aktus eredménye az, amit jogként ismerünk.³

Nincs egy olyan objektív tényező (adottság), amelyet tudományosan verifikálható módon jognak nevezhetnénk, pusztán emberi magatartások vannak, „amelyeket hol jogi, hol más szempontból értelmezhetünk”.⁴ Emberi magatartások vannak tehát csak körülöttünk, amelyeket a társadalom valamiért jogként fogad el – az elfogadás okára irányuló kérdés azonban nem jogi, hanem pszichológiai és szociológiai választ igényel. A jog a legális kontinuum (államiság) idején az, amit az állami gépezet kényszer útján jogként képes az állampolgárokkal elismertetni, a legalitás diszkontinuitása (forradalom) esetén pedig az lesz az új jog, amelyet valamilyen akarat jogként képes elfogadtatni, érvényesíteni. A jog forrása így voltaképp – amint Walter Benjamin, Carl Schmitt vagy Jacques Derrida rámutatott – az akarat (a *Gewalt*, az *Entscheidung*, a *force*). Mert a jog nem adott, nem csak egyszerűen felismerni kell, válaszai nem önmagából következnek – hanem egész létét a felismerésünk által *teremtjük*. Nélkülünk nem létezik. Így voltaképp fölösleges is önmagában vizsgálni.

A mai jogelméleti kutatások ezért már nem a jogra önmagára irányulnak, hanem határhelyezeteire, kapcsolódásaira, más társadalmi-kulturális-természeti faktorokkal való érintkezéseire. Ami a jogról *in se* elmondható volt, voltaképp már többszörösen elmondható. Az eredmény pedig tautologikusan sovány: a jog ugyanis *in se*, *per se* nem létezik – csak valamivel való kapcsolatában, kapcsolata által jelenik meg érzékelhető, tehát levő (*seiend*) társadalmi alrendszerként. Sem dologszerűsége, sem érzékelhetősége nincs. Pusztán fikció. A jog *in se* egy fiktív világ, amelyet rendszerezhetünk logikailag, de ezáltal nem tesszük még sem valóságossá, sem létezővé, sem önmagában-létezővé.

Ezért fontosak azok a nyelvészeti, kibernetikai, informatikai, irodalomelméleti, szociológiai, politológiai, statisztikai, filozófiai, teológiai, történeti, közgazdasági, pszichológiai, pszichoanalitikai, antropológiai (stb.) kutatások, amelyek a „jogra”

³ Akik egy folyamat, egy dolog, egy jelenség immanens tulajdonságának tartják jogi minőségét, egy Seinből következtetnének egy Sollenre. A jog egy Sollen-tétel: nem azt mondja meg, hogy mi *van*, hanem azt, hogy minek *kell* lennie. Egy jogi jelenség ekként nem azt jelenti, hogy a jelenség milyen [van], hanem, hogy a jelenségnek milyennek *kell* lennie. A „kellés” nem a jelenség immanens tulajdonsága, hanem hozzárendelt jelentése. Ezért van szükség akaratra, amely a jelentést rendeli, adja. (Vö. FRANZ ACHERMANN: *Das Verhältnis von Sein und Sollen als ein Grundproblem des Rechts*. Winterthur: Verlag P. G. Keller, 1955, 4. et passim)

⁴ MICHEL TROPER: *La philosophie du droit*. Paris: PUF, 2006, 44.

irányulnak – mert ezek voltaképp nem leírják, de felismeréseik által teremtik a jogtudomány tárgyát, a jogot. Azáltal, hogy leírják azt, ami az *ő tudományuk szerint* jog, megteremtik a jogot. Ahogy Varga Csaba írja egy helyütt: „A jogot *megértésünk* hozza létre”.⁵ Ezért lehet persze többféle elképzelés is a jogról – attól függően, hogy milyen szándékkal, tudással, és milyen tudomány felől tekintünk rá. A jogelmélet azonban képes átfogni azt a széles perspektívát, amelyben megjeleníthető a társadalom, az emberi tudat (stb.) azon megszgyéje, amit aztán akár jogként (de *tyutyuként*) is nevesíthetünk.

A stuttgarti Lucius & Lucius Verlag idén megjelentetett tanulmánygyűjteménye⁶ a „*jog mint...*” leírására vállalkozó új elméleteket mutatja be. A posztmodern jogelmélet olyan régebbi irányaitól, mint a pszichoanalitikai jogelmélet, a dekonstrukcionizmus, a hatvannyolcas ihletettséggű, társadalomkritikai *Critical Legal Studies*, a luhmanni rendszerelmélet vagy a procedurális jogszemlélet, a kötet tárgyalja az *up to date* divatos iskolákat (feminista jogelmélet, deliberatív iskola), de a csak mostanság formálódó új vonulatok (Giorgio Agamben neoschmittianizmusa, a neuro-elméletek, a posztállami jogelmélet) is bemutatásra kerülnek.⁷ Ám hiányzik a be- és átvezetés az elméletekhez és azok között. Megértendő, miért állíthatóak a jogtudomány tárgyáról teljességgel ellentétes kijelentések, szükséges lenne a *jog mögötti ontoimmanens semmi* ontológiai megalapozottságú bemutatása. Mert a különböző felismerések csak egy megelőző jogontológiai kutatás után értelmezhetőek, válaszhatóak fel. A jogontológia ugyanis a jog mögé nézve veszi észre, hogy voltaképp nincs mi mögé nézni, mert a jog a *mögénézésben* – és itt jutnak szerephez az említett jogelméleti irányok – vehető csak észre, s nem önmagában.

Miként áll a magyar jogelmélet, jogfilozófia, jogszociológia a nyugati fejlődéseket ismerve? Ugyan a magyar jogelméletben, érthető tudományszociológiai okokból, nem alakulhattak ki egyértelmű iskolák, még a nyugatiak epigonjai sem – kis közösség lévén, a magyar jogelmésznek úgymond mindennel kell foglalkoznia, s nem iskolásodhat –, szegyenre, elmaradottságra nincs ok, hiszen az említett jogelméleti iskolák többé-kevésbé képviselve vannak, legalábbis említés szintjén, itthon is. Bár hiányok persze vannak. A feminista jogelmélet például nemigen honosodott meg itthon, ahogy a dekonstrukcionista vagy a neoschmittianus, agambeni jogelmélet explicit jelenlétéről sem beszélhetünk, noha számos jogfilozófus munkáiban jelenik meg leíró (Karácsony András, Cs. Kiss Lajos) vagy részben, öntudatlanul tán, azonosuló-

⁵ VARGA CSABA: A jog és a jogfilozófia perspektívái a jelen feladatai tükrében. *Allam- és Jogtudomány*, XLIX/1, 18. [kiemelés tőlem – TP]

⁶ SONJA BUCKEL–RALPH CHRISTENSEN–ANDREAS FISCHER–LESCANO (Hrsg.): *Neue Theorien des Rechts*. Stuttgart: Lucius & Lucius Verlag, 2009.

⁷ A következő jogelméleteket, jogelméleti problémaköröket tárgyalja tehát a könyv: demokratikus pozitívizmus (Habermas), jogi dekonstrukció (Nietzsche, Derrida), rendszerelmélet (Luhmann), „globális Bukovina”-elmélet (Taubner), jogi kollíziók és paradoxonok elmélete (Wiethölter), *Critical Legal Studies* mozgalma, neo-materializmus (neo-marxizmus), a hatalom elemzése (Foucault), feminizmus, szociális emancipáció (Bourdieu jogszociológiája), posztmodern schmittianizmus (Agamben), társadalmi fragmentálódások elméletei (Weber, Ladeur, Lyotard), poszt-pozitívizmus, interpretáció (Davidson), neo-pragmatizmus (Brandon), pszichoanalitikai jogelmélet (Freud, Lacan), neuro-jogelmélet, a jog gazdasági elmélete, globális jogi pluralizmus, deliberatív jogelmélet.

felhasználói (Varga Csaba) módon. A politikai liberalizmushoz köthető jogelméletek Kis János és Bence György filozófiai és Gyórfi Tamás, Bódog Mátyás, Halmi Gábor, Sajó András stb. jogelméleti munkásságának köszönhetően igen jól hozzáférhetőek, feldolgozottak s továbbgondoltak. A jog gazdasági elemzését itthon is művelik, elég Cserne Péter munkásságára utalnunk. A globális világ új kihívásaira, a posztállami állapot jogára reagáló jogelmélet Pokol Béla vagy Fekete Balázs kutatásaiban foglal el az utóbbi időkből központi helyet, de ennek baloldali – lásd Chantal Mouffe – hazai leágazása kevésbé ismert. Szintén kár, hogy a *Critical Legal Studies* baloldali mozgalma voltaképp a nyugati világban akkor dívott, amikor itthon inkább az alkotmányosságot és nem a semmit keresték a jogban az előző rendszer kritikus gondolkodói, ekként ez a jogkritikai attitűd kevésbé gyűrűzött be hozzánk, kevésbé ingatta meg a jogásztársadalom mítoszait, hiedelmeit.⁸

Hiányossága azonban a tárgyalt könyvnek is van. Egyrészt az egyes iskolák bemutatása túlságosan *in medias res* valósul meg: ahhoz, hogy megértsük, miért is lehet egy állítólag tudomány állítólag konstans tárgyáról egészen ellentétes kijelentéseket tenni, olyan megelőző, de legalábbis bevezető mély jogontológiai vizsgálódásokra lenne szükség, amelyek például itthon – sokban Lukács György szellemi hatására – igen színvonalas munkákat eredményeztek, gondolunk itt elsősorban Peschka Vilmos vagy Varga Csaba jogelméleti *oeuvre-jére*. De a preszocialista hazai jogelmélet, Somló Bódog részben schmitti, részben realisztikus, vagy Horváth Barna szinoptikus jogelmélete, szintén eljutott, de legalábbis továbbgondolható volt (lenne) azon jogontológiai felismeréseikig, amelyek okán érthetővé válhatik, hogy a posztmodern jogban miért

⁸ A *Critical Legal Studies* jogkritikai attitűdje itthon, sajátos módon, részben mégis felfedezhető Varga Csaba munkásságában, különösen a jog kultúrákenti elemzésében. A *Critical Legal Studies* leleplezi a jogi formalizmus, a jogi absztrakció, a *more geometrico* jogalkalmazás dogmáit (*critique of rights*), rámutatva a jog nyelvi meghatározatlanságára, a döntési mechanizmus szükségszerű logikátlanságára és szubjektívizmusára (*critique of indeterminacy*), s különösen az itthon is ismert, s Varga Csaba által közvetve bírált liberális konstitucionalizmus, jogállam-fetisizmus áll kritikájának középpontjában. Kiváltképp erősen érezhető az azonosság a CLS és Varga Csaba munkássága között – amely azonosságról még véletlenül sem állítanánk azonban, hogy tudatos lenne –, amennyiben Varga Csaba jogrelativizációs munkásságát vizsgáljuk, amelyben a katolikus jogfilozófus rámutat a jog bármikénti értelmezhetőségére – de ekként az egyéni és közösségi szabadságra és az ebből fakadó felelősségünkre –, s kultúráként értelmezve a jogot, tagadhatja az EU jog jogiságát, az absztrakt fogalmak létezhetőségét (így akár a nemzetközi „jogot” is), és figyelmünket inkább irányítja, hasonlóan a CLS számos reprezentánsához, a konkrétumra. A CLS két, ma is továbbbővülő ágazata, a *New Stream*-iskola és a *cultural analysis of law* hasonlókat állít a nemzetközi jog, az európai jog és a jogösszehasonlítás terén: vagysis a heterogenitásra, a történelmi-kulturális fragmentáltságra, a különbözőségekre mutat rá. [A magyar és a nyugat-európai történelmi környezet eltérőségét bizonyítja, s így a nyugati fogalmak hazai használhatatlanságát, hogy nyugaton elsősorban az ún. baloldaltól, míg itthon inkább az ún. jobboldaltól fogalmazódik meg a liberális jogfelfogás, az absztrakt jogállam-hit, a mechanikus jogalkalmazás-gondolat, a jogi logicizmus bírálata. Értethető, hiszen, a jog – ahogy Michel Foucault helyesen megállapítja – egy konkrét történelmi uralmi helyzet pillanatfelvétele, ekként mindig a győztesek joga a jog. Nos, Nyugaton ez elsősorban a jobboldaltól érkező kapitalisztikus és liberális polgárság, itthon pedig a posztkommunista társadalmi és hatalmi kontinuitás érdekeit védi – és ezzel szemben, jobbról vagy balról, érkezik a jogkritika. Elég csak Carl Schmitt felhasználására utalnunk. Nyugat-Európában és Észak-Amerikában lassan (szélső)baloldali szerzővé nemesül a plettenbergi tudós, itthon viszont, ugyan igen sporadikusan csak, de valamelyest a politikai jobboldal (*kritikai jobboldal*) szótárában jelennek meg fogalmai.]

valósulhat meg az elméletek terén is az „*anything goes*”. (Miért is? Azért, mert a jogban, nem lévén belső oka, tényleg bármi lehetséges.) Hiányosság a jogelméletek könyvbeli enumerációjában is tetten érhető. Hiányoljuk például a természetjogi iskolák bemutatását:⁹ ilyenek ma is léteznek, különösen a frankofón és a spanyolajkú világban születnek e téren hatásos és újszerű művek.¹⁰ Szintén hiányzik a *Comparative Legal Culture* nehezen magyarosítható nevű diszciplína vagy a (neo)marxizmus jogelméletének a bemutatása is. Hasonlóan nem ír a könyv önálló fejezetben a jogi szemiotikai mozgalomról, a jognak nyelvi jelként vagy retorikai teljesítményként történő ábrázolásáról. Mindezen említett területeken a magyar jogelmélet viszont épp kifejezetten felkészültnek érezheti magát. A rendszerváltás után megindult a természetjog hazai recepciója, reinkarnációja – a pesti katolikus egyetem jogi karán immár önálló tárgyként tanítva –, amiben, példálózó jelleggel említve, Frenyó Zoltánnak, Frivaldszky Jánosnak vagy Turgonyi Zoltánnak van elévülhetetlen érdeme. Az összehasonlító jogi kultúraelmélet területén Varga Csaba, – a tárgyalat könyvből szintén kifelejtett antropológiai jogelméletben – H. Szilágyi István vagy a fiatalon elhunyt Loss Sándor alkotott és alkot nemzetközileg is jegyezten. A jog és a nyelv kapcsolatát tárgyaló munkák szintén ismertek a hazai jogbölcseletben, ahogy a perelmanni új retorika is képviselt.¹¹ A marxizmus jogelméletét pedig ugyan ma nem igen kutatják, képviselik itthon – tették ezt ugyanis évtizedeken át –, ám a múlt rendszerből fakadó rossz emlékek okán kár lenne veszni hagyni az e téren felgyülemlett tudást, amely – amint számos posztmodern nyugati iskola kapcsán elmondhatjuk – változatos, érdekes és hasznos irányokba is továbbgondolható. Az elmúlt húsz év kínál annyi távot már a szocialista korszaktól, hogy ne irtózzunk felhasználni a marxi gondolatokat a globalizmus, az eldologiasodott jog, a vadkapitalizmus, a társadalmi pauperizáció stb. láttán.¹²

Elolvasva a könyvet, érezve a néhol igen markáns elméletek kontúrjait, vadságát, vítvitáit, összességében mégis fel kell panasznunk a hazai jogelmélet nyugodtságát.

⁹ Ráadásul a természetjogias gondolkodással megelőzhető a jogi dekonstrukció, amely voltaképp minden más jogi iskola eredménye, ha akarja azt, ha nem. Amennyiben ui. csak a pozitív jogot vizsgáljuk jogként, érthető, hogy egy önkényes, bármikor változó, így egy tudomány tárgyaként nehezen elképzelhető valamit kapunk. A jogtudomány tehát eleve dekonstruktív a saját tárgyát illetően. A „természetes jog” vizsgálata lehetne valójában a jogtudomány anyaga, konstans lévén. Vö. KIRCHMANN i. m. 32. et passim.

¹⁰ Ez a hiány nem indokolható azzal, hogy a tárgyalat könyv csak az ún. posztmodern elméletek bemutatására vállalkoznék, mivel maguk a szerkesztők ismerik el bevezetőjükben, hogy azon elméleteket is ismertetni szándékoztak, amelyek épp a posztmodern jogelmélet ellen lennének bevethetők; vö. BUCKEL–CHRISTENSEN–FISCHER–LESCANO i. m. X.

¹¹ Egyetemünk Jogbölcseleti Tanszékén például – Könczöl Miklós, Paksy Máté, Tattay Szilárd részvételével – a jog és a retorika összefüggéseit vizsgáló műhely létezik, de más jogelméleti tanszékeken is – így kiváltképp Szabó Miklós miskolci műhelyénél – jelen van a jog nyelvelméleti vizsgálatának kérdése.

¹² Hasonló szellemben Varga Csaba: „Sőt, várhatóan éppen megerősödik majd [a marxizmus] olyan elemeiben, amelyek – Robert Nisbet kifejezésével élve – »a közösség keresésének« vágyától eltelve hagyományában a mai keresztény (és egyéb) humanista tendenciákat támogathatják. Már pedig ilyen továbbra is élő, mert megtermékenyítésre alkalmas fogalmiságként, problémaérzékenységgént, módszertani belátásként és értéktudatossággént a marxizmus saját XX. századi eszmetörténeti múltjából gondolhatunk mindenekelőtt a történetiség elvére, a társadalmi kondicionáltság gondolatára, a létezés

Helyesen jegyezte meg Jakab András, hogy itthon nincsenek nagy viták¹³ – a gondolatokat megfogalmazzák, recipiálják, importálják. Az egyértelmű állásfoglalású iskolák hiánya okán a magyar jogelmélet inkább reflektál a nyugati jogirodalom történéseire, s kevésbé kész akár a kintről származható elméleti felvetések, akár a hazai problémák mentén iskolákba tömörülni, vitatkozni. Akinek mindehhez mégis kedve lenne, annak ideális jogelméleti *baedeker* gyanánt szolgálhat a tárgyalt mű.

TECHET PÉTER

---

konkrétasága módszertani fontosságának felismerésére, az elidegenedés-elméletre (a tárgyasodás és eldologiasodás egymásra következő folyamatainak lehetséges végtermékeként), a kapitalizmus és a poszt-kapitalizmusok mint anyagi termelés- és fogyasztás-központú civilizációs felfogások immanens kritikájára, bármiféle pusztán »ideologikus« létkonstrukció dekonstruálására, az ún. bennszülöttjogoknak anticolonialista elvi éllel való felvállalására, a hagyományos törődésre a harmadik világ sorsával, mindezekből következően pedig – végezetül, bár korántsem utolsósorban – mindenféle globalizmus elvi kritikájára.” (VARGA CSABA: A szocializmus marxizmusának jogelmélete. Hazai körkép nemzetközi kitekin-tésben. *Világosság* 2004/4, 100–101.) Ezzel ellentétben H. Szilágyi István megvonja a tudományosság rangját is a marxizmustól, így voltaképp visszautalja az eszmetörténet kortörténeti polcaira; vö. H. SZILÁGYI ISTVÁN: A marxista társadalomtudományi fogalmak használhatatlansága. *Világosság* 2004/4, 79–88.

¹³ „[M]eggyőződésem, hogy nem helyes a mellébeszélés és a körülírás a tudományban – így a jogtudományban sem –, ez ugyanis megnehezíti a tudomány fejlődéséhez nélkülözhetetlen viták kialakulását. Meggyőződésem, hogy nálunk ezek sajnálatosan alacsony számának egyik fő oka éppen az, hogy a szerzők »óvatoskodnak«, tehát nem vállalnak fel karakterisztikus álláspontokat, hanem csak »sejtenek.«” (JAKAB ANDRÁS: *A magyar jogrendszer szerkezete*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus, 2007, 14.) Jakab Andrásnak saját tézisei kapcsán részben sikerült élenk és hasznos polémiát kialakítania, elsősorban a Jogelméleti Szemle [www.jesz.ajk.elte.hu] internetes oldalán.